

ЕДНА ЗЛОПОЛУЧНА ОКУПАЦИЯ

Асен ПОПОВ¹⁾

Abstract. For the second time during WWII, in August 1944. the 15th Infantry Lom Regiment went into occupation mission in Yugoslavia. First Occupation Corps (General Assen Nikolov) is in tatters and the task of the regiment is to gather disorganized Bulgarian troops and place them in Bulgaria. Thanks to the commander of the 15th Infantry Lom regiment Colonel Ivan Kehayov this task is successfully executed.

Keywords: occupation mission, 15th Infantry Lom Regiment, 1st Occupation Corps, Colonel Ivan Kehayov

Хитлер пропадеше, в главомайеането си беше нападнал Съветския съюз и германският фронт се бе разтегнал на хиляди километри из Европа, Африка и морските пътища. Ленинград, Москва и Сталинград удържаха първоначалния натиск и съветските войски вече минаха през 1943 год. в настъпление. Град след град си възвръщаха съветските войски, влязоха в Полша и Източна Германия, а на юг достигнаха до Дунава. При тази военна обстановка, когато Третият Райх се разтърсваше из основи и пропукваше, царското правителство на Багрянов нареди и на 18 август 1944 год. 15-и пехотен Ломски полк от гр. Белградчик тръгна с окупационни задачи в Югославия.

Военната окупация на Източния и другите фронтове силно стимулираше освободителните движения в окупираните от Германия страни, разрастна се неимоверно и партизанското движение.

Влакът вече ни отнасяше, минахме София и Цариград, на гара Пирот спряхме за по-дълго време, защото станали някакви инциденти.

На гара Цървени кръст, непосредствено до гр. Ниш, завиха сирените за въздушно нападение. Изкочихме от вагоните и уловихме към близките лозя, където между гижите войниците лакомо ядяха грозде. Минаха бягащи сърби и ни казаха да се махаме оттук, защото сме в съседство с големите германски бензинови складове и ако попадне бомба в тях, ще изгорим като факли.

Американските самолети се извиха над гр. Ниш и на вълни изсипваха бомбите си почти безнаказано. Германската защита бе слаба, явно им липсваха самолети. Градът тежко пострада. След отбоя от разни страни се стекохме към влака и продължихме. След Ниш навлязохме в Шумадия.

Чувстваше се вече, че германците гледаха с недоверие на нашите войски. На една малка гара станахме масови свидетели на една изумителна картина. От гарата се изтегляше една дълга немска композиция с вагони, пълни с бензин. Влакът тръгваше, на една площадка в предния вагон стоеше немски войник с автомат, обърнат с лице напред, а на последния вагон съгледехме прав нашия оръжеен фелдфебел бай Иван, който се наведе и бутна на земята от вагона два варела с бензин. Вече в силно движение на влака, бай Иван скочи от вагона на земята. Какво шеше да стане, ако немският войник се беше обърнал назад и видял крадеца. Навярно не би посмял да стреля, тъй като би опожарил цялата композиция. Във всеки случай, постъпката на оръжейника на полка силно ни възхити със своята смелост. Той често пътуваше със завеждащия прехраната подпоручик Вълчев с мотор, и тук, далеч от България, им трябваше бензин.²⁾

В унисон с общото международно положение, в Югославия политическото напрежение бе стигнало връхната си точка – воюваше всеки против всички: Титовисти, Дражевисти, Недичевисти, германци и накрая български войски. Воювахме накрая за живота си против всички, не съществуваха вече никакви военни съюзи, а руските войски бяха на Дунава.

На немските войски трябваше железопътният транспорт и нашата влакова композиция бе спряна на гара Долевац, а ние се установихме в градината на разрушеното училище, с съседство с голяма каменна черква. Не съществуваше вече никаква връзка с дивизията и нашите войскове части в Югославия бяха изоставени сами на себе си.

Един ден над бивака ни долетя малък титовски самолет, който вероятно ни търсеше под овощните дръвчета. Завъртя се над нас и ние всички офицери от щаба, ведно с командира на полка, се въртахме десетина минути около каменната черква, за да не бъдем съгледани и обстреляни. Самолетът отлетя и не след дълго чухме картечна стрелба – бе обстрелвано стадо овце и избито. След няколко дни в горещината бяхме на къпане в близката река, когато самолетът се зададе, потопихме се до глава във водата и корените на разтящите по брега върби.

Вече нямахме в Югославия работа и трябваше да се завръщаме в България, ако не искахме тук да загинем. Снабдяване нямаше никакво, бяхме само на суха храна. Полкът, дисциплинирана военна единица, тръгна за родината. Същото правеха и другите военни поделения, някои останали без никакво командване – офицерите им избити от войниците или избягали при германците. 15-и пехотен Ломски полк се движеше пеш, с обоз каруци с коне, с предни и странични охраня.

Когато авангардът водеше бой, засните части изчакваха завършването на престрелката, тъй като нямаше възможност за разгръщане в боя на целия състав на полка. При сблъскване на страничните охраня, полкът продължаваше пътя си. Като запазена военна

сила, която си пробива път с оръжие в ръка, към нас се насочваха да се присъединяват от близки и далечни места различни военни поделения и части, търсещи закрила от нападенията на разнообразните не големи вражески части – било титовисти, дражвеисти, недичевисти или германци. По този начин полкът ни вече броеше към 10 000 войници с достатъчен вид всякакво оръжие, включително и артилерия.

Командването на дивизията ни в Югославия се бе разбягало или арестувано от германците, така че дивизионен командир фактически бе станал командира на 15-и пехотен Ломски полк, полковник Кехайов.

Минавайки покрай някаква гара, където бе изоставена дълга българска военна композиция с разнообразно военно имущество – вагони с одеяла, ботуши, кожуси, шинели, оръжие, хранителни продукти и какво ли още не, предназначени за окупационните части в Югославия, ние видяхме, че сръбски селяни с волски коли и брадва в ръце разбиваха вагоните и задигаха каквото им попадне. Гледахме възмутени, някои подофицери не издържаха и самоволно с извадени пистолети и изстрели се спуснаха и прогониха грабителите, но веднага щом полкът се отдалечи същите отново се завърнаха при вагоните. Полкът се движеше и извивапе по пътищата като дълго влечуго. Нямахме болни, нямаше гладни, ядохме сурова млечна царевица, когато намирахме покрай пътя такива ниви, заспивахме на конете в движение. Всичко живо се стремеше към спасителната граница.

За облекчение и за бърз ход се даде заповед да се изоставят и изхвърлят от каруците всички ненужни и излишни в момента вещи като одеяла, ботуши, жилетки, дрехи и други, които полетяха в пропастите покрай пътищата. Изоставяха се и каруци с изтощени коне, които правеха по някоя и друга крачка, но изведнъж се залюляваха и падаха на земята без да могат да станат. Спускаха се към тях и ги хващаха кой за краката, кой за гривата, и ги измъкваха встрани на шосето. Разтоварваха каруците по другите каруци и целият обоз без да спира, кола по кола, вървеше напред.

При по-дълги почивки тръгнахме сутрин ранни зори, когато слънцето още не бе изгряло. Една след друга тръгнаха ротите мълчаливо и без шум по прашния път с пропасти вдясно и голи скали вляво и недалечни гъсти гористи планини.

Все още снабдени със сума неща, обозите караха мини, хиляди патрони, картечници и още най-различно военно имущество, но още и болните и неможещи да се движат войници, броят на които в дългия път се увеличаваше. Само едно нямаше – хляб за хората и сено за конете.

Най-грижливо, обаче, се пазеше оръжието и боеприпасите, защото в тях беше спасението. При един стръмен опасен завой пътят бе разрушен, от дясно сец виждаше пропаст с пенлив планински поток. Колите и конете се подхващат от войниците и офицерите и просто се пренасят отсреща. Там някъде наблизко се чува глуха престрелка. Никой нищо не знае, колоната стои час два, потегля, после пак спира докато се открият и прогонят нападателите.

Наближихме гр. Ниш, германците, макар и с малки сили, го държаха още. В някакво село пред Ниш се спряхме за почивка.

Вече съвсем по тъмно, когато офицерите разпореждаха ношните стражи и обходи, а свободните от наряд войници се суетяха по двора и търсеха удобно място на нощуване, настана оживление.

Одърпан и гологлав, на средна възраст сърбин, вероятно преоблечен партизанин, се бе вмъкнал безпрепятствено в казармения двор между войниците, и с писмо в ръка, високо вдигната, викаше:

- Када ваш командир, када ваш командир !

Намерих полковник Кехайов и той, заобиколен от войници и офицери, взе писмото от пратеника и зачете. Изведнъж вдигна глава и се развика:

- Слушайте, слушайте, партизанският командир Бърко ни предлага да сложим оръжие и се предадем; в противен случай нощес ще ни нападне

и обстрела с минохвъргачки от планинските вериги, които се издигат в съседство с казармата.

Настъпи оживление, повечето от войниците и офицерите се смееха, защото същите те които преди няколко дни не се уплашиха и бяха твърдо решени да се бият с германците и танковете им при моста на р. Морава при Ниш, не можеха да не се развеселят от заплахите на партизанския командир Бърко с неговата бригада от няколко стотин човека и няколко минохвъргачки. Още повече, че самите ние притежавахме десетки минохвъргачки с четири оръдия на присъединелото се към нас артилерийско отделение и много тежки картечници.

Полковник Кехайов се поизправи и рече на пратеника:

- Иди и кажи на вашия командир Бърко, че ние тук тази нощ само ще преспим, а утре рано сутринта ще се изтеглим, но, ако бъдем нападнати, ще употребим срещу вас цялото оръжие, с което разполагаме. Такъв е моят отговор.

Между присъстващите се разнесе одобрителен шепот. Пратеникът се завъртя и си тръгна, даде се нареждане да бъде придружен и пуснат безпрепятствено.

Тук войската смяташе още една нощ спокойно да преспи, но не би, а оскъдните хранителни дажби, раздавани през почивките, все повече намаляваха и войниците все повече притягаха коланите на панталоните си. В настъпилия здрач се чуваха къси заповеди, командирите свикваха войниците си и заемаха позиции.

Четири оръдия, заедно с минохвъргачките и тежките картечници, насочваха дулата си към планинската веига пред нас, където се предполагаше да се намират сръбските партизани. Всички светлини загаснаха и войската залегна с оръжие в ръка.

Дадох разпорежданията си на съответните командири от обоза – конете като голяма цел да бъдат разсъсредоточени на разни и най-добре защитени места. Тъй мина една тревожна и безсънна нощ.

На сутринта, още в зори, зазвъняха оръжията, войниците търсиха своите роти, взводове, части, Най после всички са строени и потеглихме. Командирът на полка извика на съвет офицерите в полуразрушеното училище на селото и каза:

- Господа офицери, имам сведение от нашето разузнаване,³⁾ също и от сръбски източници, че германците ни очакват да влезем в Ниш по моста на река Морава и с няколко танка, с които разполагат да затворят пътя ни и да ни пленят. Затова предлагам, вместо по шосето и моста, да минем по черния път вдясно, който заобикаля града, за да избегнем клопката и се насочим към гр. Пирот.

При угрозата от плен, всички офицери единодушно се съгласиха с предложението маршрут. Общото мнение без изключение беше, че ако бъдем застигнати от германците, ще се води бой с всички разполагаеми срещи. Нашият полк се бе разрастнал с присъединилите се към него войскове съединения на 6-а Врачанска дивизия, чиито командири или бяха избягали при германците, или укрили се, други избити от войниците си, но всички с оръжието си и сплотени около полка като единствена организирана сила, която може да ги изведе от хаоса в момента в Сърбия. Дадох се заповеди относно съставянето на челната и последната охрана и войнишката повече от десеткилометрова колона тръгна с уверена и ускорена стъпка със заредено оръжие.

Точно на моста на р. Морава пред Ниш стояха няколко германски танка с командите си, челната колона на полка, обаче, вместо по моста, тръгна по черния път вдясно. Частта германски войници, които стояха до танковете си, се пулеха и въртяха очите си от изненада. Внутрешната колона, която минаваше край тях, ги стресна и благоразумието в тях надделя.

Така германската част ни огледа, но един по-малък танк дълго време ни следва, но до военни действия не се стигна.

Полкът отиваше все по-далеч и ставаше недосегаем. Колоната дни и нощи все върви и върви покрай пропасти, урви и клисури. Тази изкуствена маневра на командира на полка, която спаси войнишката маса от плен, имаше решаващо значение за минималната му присъда от Народния съд през 1945 г. в гр. Белоградчик за минали простъпки.⁴⁾ За нощуване все още не се говори и полкът върви ден и нощ и тесните клисури са изпълнени с нестихващото скърцане на коли, тропот на коне и звън на оръжие. Ту тук, ту там войниците заспиват както вървят, но потокът ги подема и те тръгват отново.

Една привечер стигнахме в един балкански град, който силно приличаше на гр. Белоградчик, струва ми се това бе гр. Бабушница.

В съседство на града, на един хълм се намира голяма казармена сграда с високи стени като същинска крепост. В тази романтична сграда ние спряхме с намерение да преспим преди да продължим пътя си. Не се бе добре разведелило, когато авангардът на колоната като жива верига се протягаше вече надалеч и запълзя по пътя.

Понякога покрай пътя навлизахме в ниви с висока неузряла царевица. В миг царевицата е обрана от войниците, които ръфат с зъби млечните зърна на кулените и, след като утолят глада си, пъхат кулените в устата на конете, за да ги нахранят що годе.

Трогателни бяха грижите на войниците за осигуряване храната и водата на конете.

А колоната без команда въеви все по-бързо и по-бързо, без сама да забелязва рова. И есички като един се взират в далечината, където в мъглавинята се намира още далечната България. А полкът все върви и върви.

В началото на м. септември 1944 год. пристигнахме в с. Долно и Горно Кърнино, Пиротско, където 15-и пехотен Ломски полк мина под заповедите на нашето военно командване, намиращо се тук.

Веднага се подобри снабдяването и всичко друго.

От тук, след 9 септември 1944 год., полкът, в състава на 4-а армия, в бой с германците пръв навлезе в гр. Ниш, където преди това щабът на корпуса бе пленен. Полкът с бой прекоси цяла Югославия, а след това и Албания, с което допринесе за тяхното освобождение.

След като даде в Първата фаза на Отечествената война към 500 убити войници и офицери, полкът бе освободен от по-нататъшно участие във войната и по същия път, отново със същите коли и коне, се завърна в България, покрит с военни почести, но дал доста жертви.

На 10 декември 1944 год. полкът прекоси границата при с. Салаш и бе тържествено посрещнат от населението на гр. Белоградчик и околията.

Полк. Иван Атанасов Кехайов като подпоручик от Първата световна война с другари от с. Чепеларе, участници във войната, 1916 г.:трети от дясно, втори ред (със сабята)

Офицерският състав на 15-и пехотен Ломски полк в 1942 г. с командир подполковник (тогава) Иван Атанасов Кехайов. Снимката е направена за второто издание на книгата на Илия Мусаков "Полувековният път на 15-и пехотен Ломски полк", което, обаче, е останало неиздадено.

БЕЛЕЖКИ

1. Този машинописен текст е от д-р Асен Алексиев Попов, ветеринарен лекар в гр. Белоградчик. Получих тези интересни материали от г-н Асен Петков, внук на д-р Попов и нему дължим голяма благодарност за това, че споделя с нас това, което е написал неговиият дядо. Ветеринарен подпоручик Асен Алексиев Попов е запасен офицер, мобилизиран в 15-и пехотен Ломски полк. Семейството има четири дъщери: Лозанка, Катя, Иванка и Александрина. Г-н Асен Петков е син на най-голямата дъщеря Лозанка, която за жалост вече не е между живите, Катето (моя съученичка) живее в Берковица. Иванка е в Ямбол, а Александрина – в Германия. От писмата на Асен Петков до мен можем да извлечем интересна информация за техния род. Например на 26 април м.г. той ми писа: „Бях в юношеските ми години, края на 70-те. На въпросите ми за дядовия род той ми разказваше следното. Неговия працядо се е казвал Ковач Живко, преселили се от Кукуш, Македония в началото на 19-ти

век. Помня с каква гордост говореше, че неговият пращяко е направил портите на Белоградчишкото кале. А след това бил обезглавен от турците при потушаването на въстанията, споменати в спомените му за неговия дядо Поп Петър Кръстев Калугерски, може би през 1850 г. Единствената запазена до днес вещ от тези времена е Библия, подарена от Антим Първи на пра-пра дядо ми Поп Петър Кръстев, отбелязано е на последната страница всяко нейно предаване между поколенията. Това е издание на първата печатна Библия в България, издадена през 1874 г.“ (Ред.).

2. Тук авторът, вет. подпоручик д-р Асен Попов, със сигурност греши. В 15-и пехотен Ломски полк в тези години не е имало подпоручик Вълчев. Завеждаш прехраната от 1940 до 1945 г. е бил подпоручик Владимир Ценов от домакинската рота на поручик Владимир Пунчев. Оръжейникът на полка фелдфебел Иван Димитров (бай Иван оръжейника) е с полка още от Първата световна война. Той е бил много добър оръжеен майстор, жена му е Стефана. Оръжейният майстор в тези години е в подчинение подпоручик (тогава) Вълчо Тошев, завеждаш оръжието и химическото имущество на полка. Подпоручик Вълчо Тошев, като командир на конно-разузнавателния взвод на полка, е участник в описваните от вет. подпоручик събития Попов събития (Ред.).
3. Подпоручик Вълчо Цанов Тошев (Ред.).
4. Полковник Кехайов бе осъден от Народния съд на 5 март 1945 г. на доживотен строг тъмничен затвор, глоба от 1 млн лв, лишаване от права завинаги и конфискация на ½ от имуществото; по-късно присъдата е заменена с 15 години строг тъмничен затвор (Ред.).